

УДК 378.14

[https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-9\(27\)-701-711](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-9(27)-701-711)

Голюк Оксана Анатоліївна кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри педагогіки та освіти Маріупольського державного університету, вул. Преображенська, 6/4, м. Київ, 03037, (0629) 58-75-00, (096) 4560711, <https://orcid.org/0000-0001-6309-9261>

Вознюк Оксана Василівна кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри педагогіки педагогічного факультету УДУ імені Михайла Драгоманова, вул. Пирогова, 9, м. Київ, 02000, тел.: (044) 239-30-17, <https://orcid.org/0000-0002-6649-2058>

Бахомент Світлана Павлівна викладач-методист, КЗВО "Луцький педагогічний коледж Волинської обласної ради, проспект Волі, 36, м. Луцьк, 43000, тел.: (033) 224-81-50, <https://orcid.org/0009-0006-8539-8063>

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ЯК ОСНОВА СУЧАСНОЇ ВИХОВНОЇ ПАРАДИГМИ

Анотація. У статті обґрунтовано необхідність концептуалізації виховної парадигми, як концептуального конструкту, в якій інтегровано провідні наукові теорії, характерні для визначеного історичного періоду, на основі ідей та завдань національно-патріотичного виховання молоді в умовах війни. На основі аналізу наукової літератури розкрито різні підходи до визначення понять «патріотизм», «патріотичне виховання», «національно-патріотичне виховання». Уточнено цілі, завдання, зміст цього напрямку виховання, що обумовлені викликами сьогодення. Закцентовано, що національно-патріотичне виховання має бути спрямоване на формування і утвердження патріотичної самосвідомості, національної ідентичності, громадянської відповідальності, збереженні культурної спадщини, мови, історії, захисті національної цілісності держави.

Обґрунтовано, що сучасна виховна парадигма за методологічну основу має положення особистісно-діяльнісного підходу, які визначають спрямування вихованців до самостійного вирішення власних життєвих проблем у нестабільному, невизначеному кризовому соціумі і забезпечують їхній ціннісно-смісловий розвиток. А також передбачає активне входження молоді у процес вирішення як особистісно-, так і соціально значущих проблем, розширення кола яких у єдності з розвитком пізна-

вальної бази забезпечує об'єктивну оцінку молоддю українських національних цінностей, і є важливою передумовою формування їхньої патріотичної свідомості та активної патріотичної позиції.

Доведено що, основою сучасної виховної парадигми має бути національно-патріотичне виховання, яке є основним засобом формування громадянського суспільства, зміцнення єдності і цілісності держави. Патріотизм є однією з найбільш значущих, вічних цінностей, властивих усім аспектам життя суспільства і держави, найважливішим духовним надбанням особистості, який характеризує вищий рівень її розвитку та проявляється у активно-діяльній самореалізації на благо України.

Ключові слова: виховна парадигма, національно-патріотичне виховання, патріотизм, особистісно-діяльнісний підхід

Holiuk Oksana Anatolyivna Candidate of Pedagogical Science, Associate Professor, Head of the Department of Pedagogy and Education, Mariupol State University, Preobrazhenska St., 6/4, Kyiv, 03037, tel.: (0629) 58-75-00, <https://orcid.org/0000-0001-6309-9261>

Vozniuk Oksana Vasylivna Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer at the Department of Pedagogy of the Faculty of Pedagogy of Mykhailo Drahomanov State University, 9 Pirogov St., Kyiv, 02000, tel.: (044) 239-30-17, <https://orcid.org/0000-0002-6649-2058>

Bakhoment Svitlana Pavlivna methodist teacher of the Municipal Higher Education Institution "Lutsk Pedagogical College" of the Volyn Regional Council, Voli Ave., 36, Lutsk, 43000, tel.: (033) 224-81-50, <https://orcid.org/0009-0006-8539-8063>

NATIONAL PATRIOTIC EDUCATION AS THE BASIS OF THE MODERN EDUCATIONAL PARADIGM

Abstract. The article substantiates the need to conceptualize the educational paradigm as a conceptual construct that integrates leading scientific theories characteristic of a certain historical period, based on the ideas and tasks of national-patriotic education of youth in wartime conditions. Based on the analysis of scientific literature, various approaches to defining the concepts of "patriotism", "patriotic education", "national-patriotic education" have been revealed. The goals, tasks, and content of this direction of education, which are determined by today's challenges, have been clarified. It is emphasized that national-patriotic education should be aimed at the formation and affirmation

of patriotic self-awareness, national identity, civic responsibility, preservation of cultural heritage, language, history, protection of the national integrity of the state.

It is substantiated that the modern educational paradigm as a methodological basis has the provisions of a person-oriented approach, which determine the direction of pupils to independently solve their own life problems in an unstable, uncertain crisis society and ensure their value-meaning development. It also provides for the active participation of young people in the process of solving both personally and socially significant problems, the expansion of which, together with the development of the cognitive base, ensures an objective assessment of Ukrainian national values by young people, and is an important prerequisite for the formation of their patriotic consciousness and an active patriotic position .

It has been proven that the basis of the modern educational paradigm should be national-patriotic education, which is the main means of forming civil society, strengthening the unity and integrity of the state. Patriotism is one of the most significant, eternal values inherent in all aspects of the life of society and the state, the most important spiritual asset of an individual, which characterizes the highest level of its development and is manifested in active self-realization for the benefit of Ukraine.

Keywords: educational paradigm, national-patriotic education, patriotism, personal-oriented approach

Постановка проблеми. Осмислення феномену національно-патріотичного виховання є необхідним кроком до нових соціальних практик передачі життєвого досвіду від покоління до покоління. Сучасні глобалізаційні виклики викристалізували головне завдання, яке стоїть перед людством, – створення стабільного й безпечного світу. Його вирішення залежить від масової гуманістичної свідомості громадян. Зазначена обставина потребує перегляду та розвитку теорії та практики виховання, наукового обґрунтування стратегії виховної діяльності у закладах освіти. У сучасній теорії виховання мають бути відображені нові українські реалії, обумовлені необхідністю захищати рідну землю від російського агресора. Реалізованим також має бути завдання формування в молоді критичної свідомості, відповідальності, вміння жити в глобалізованому світі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концептуальні основи національно-патріотичного виховання обґрунтовані у працях вітчизняних філософів та громадських діячів: Г. Ващенко, Б.Грінченка, М. Драгоманова, М. Костомарова, Ю.Липи, І. Огієнка, С. Русової, О. Потебні, Г. Сковороди, Л. Українки, І. Франка, Т. Шевченка, П. Юркевича та ін.

Проблемам методології, теорії і практики національно-патріотичного виховання присвячені фундаментальні дослідження І. Бега, І. Зязюна, В. Кременя, В. Кульчицького, Н. Ничкало, О. Пометун, М. Фіцули та ін.

У працях вітчизняної дослідниці С. Грищенко доведено зв'язок національно-патріотичного виховання з самовихованням та самовдосконаленням особистості.

Проблематика патріотичного виховання молоді на сучасному етапі висвітлена у роботах А. Загородньої.

Значуща для сьогодення проблема формування патріотичних якостей соціально-активної особистості розкривається у дослідженнях І. Бега, Н. Бібик, К. Журби, І. Зязюна, В. Кременя, О. Сухомлинської, К. Чорної та ін.

Мета статті - теоретично обґрунтувати науково-суспільну доцільність і необхідність концептуалізації сучасної парадигми виховання на основі ідей та завдань національно-патріотичного виховання.

Виклад основного матеріалу. Феномен виховання багатогранний і багатофункціональний. У науковій літературі у широкому значенні його розглядають як вплив на особистість з певною метою, а у вузькому - як цілеспрямовану діяльність, покликану формувати у виховуваних систему якостей особистості, поглядів та переконань. Сучасна педагогіка розглядає виховання не як прямий вплив на вихованця, а як організовану взаємодію різних суб'єктів – індивідуальних, групових та умовно-соціальних інститутів виховання. Виховання виявляється результативним лише тоді, коли взаємодія його учасників веде до практичного досягнення цілей за допомогою спеціально відібраних засобів. А цілі та засоби виховання істотно різняться залежно від реалізованої педагогічної парадигми виховання.

Очевидно, що сучасна парадигма виховання має базуватися на врахуванні реальних особливостей соціальної ситуації розвитку особистості, характерної для сучасного українського суспільства, вивченні проблематики соціокультурної адаптації особистості в кризовому суспільстві, в якому особливо загострюється необхідність пошуку варіативних стратегій виховання.

Термін «парадигма» у філософському енциклопедичному словнику тлумачиться як сукупність теоретичних та методологічних передумов, що визначають конкретне дослідження, яке втілюється у науковій практиці на цьому етапі [11].

С. Сисоєва та І. Соколовська «парадигму» визначають як концептуальні ідеї, які характеризують розвиток педагогічної науки у певний період розвитку суспільства [8].

Значущим для нашого дослідження є розуміння значення терміну «парадигма» американським філософом Т. Куном, який зазначав, що

парадигма – це доведені наукові положення, які формують модель вирішення певної проблеми [10].

Своєю чергою, О. Огієнко тлумачив «парадигму» як концептуальний, методологічний конструкт, в який інтегровано провідні наукові теорії, характерні для того чи іншого історичного періоду в науці [7].

Сучасний етап розвитку українського суспільства – досить складний, обумовлений збройною агресією російської федерації. Р.Малиношевський акцентує, що «війна в Україні, геноцид нації, воєнні злочини - це та реальність, яка стала нині буттям кожного українця. Національний супротив, боротьба за право жити в суверенній демократичній країні, радикально змінили всі суспільно-політичні, економічні, освітні та наукові процеси» [6]. Війна змусила переглянути ставлення до проблеми національно-патріотичного виховання, актуалізувала цінності, які дещо втратили свою пріоритетність (мир, свобода, відповідальність, почуття обов'язку, громадянська активність), оскільки давно сприймаються суспільством як данність, а не як ті блага, які потрібно виборювати.

Близькою для нас є думка авторів Н. Хамської, К. Полянської, Ю. Ковальчук про те, що «головне завдання всіх виховних інституцій - формувати в кожного громадянина позитивне уявлення про Україну як суверенну, незалежну, демократичну, соціальну державу, яка є важливою частиною європейського та світового співтовариств; почуття гордості за свою країну, її історію, культуру, традиції та досягнення в різних сферах; спонукання до усвідомлення своїх громадянських обов'язків та відповідальності, зокрема, у сфері захисту України; виховання готовності захищати Україну як у мирний час, так і в умовах конфлікту та війни» [9, с.59]. По суті, мова йде про національно-патріотичне виховання.

«Патріотизм» тлумачний словник української мови подає як «любов до своєї батьківщини, відданість своєму народу, готовність для них на жертви і подвиги». А.Загородня, досліджуючи проблеми патріотичного виховання, розуміє його як таке, що передбачає формування патріотичних почуттів, високого ідеалу служіння народові, готовності у будь-який час стати на захист Батьківщини і базується на національних традиціях українського народу, є ідейною силою національної свідомості» [3, с.120]. Його основне завдання науковиця вбачає в утвердженні у свідомості та поведінці молоді домінуючих політичних цінностей, норм, орієнтацій, у поширенні певного типу політичної культури [3, с.121].

В. Гонський зазначаючи, що «патріотичне виховання поширює свій вплив на всі покоління, проникає у всі сфери життя (соціально-економічні, політичні, духовні, педагогічні), спирається на освіту, культуру, історію, державу, право», наголошує, що воно є «систематичним і цілеспрямо-

ваним завданням закладів освіти, органів державної влади і громадських організацій з формування у громадян високої патріотичної свідомості, почуття любові до України» [2].

Проаналізуємо контекст розгляду науковцями проблеми національно-патріотичного виховання. Так, Н.Бондаренко розуміє її як «формування патріота з глибоким розумінням громадянського обов'язку і готовністю здійснити героїчний подвиг задля збереження людського життя й процвітання Української держави» [1, с.10]. А визначаючи мету національно-патріотичного виховання наголошує на значущості «самоусвідомлення й національної самоідентифікації українців як гідної самодостатньої європейської нації; утвердженні любові до Батьківщини, української мови, культури, історії, традицій; засвоєнні учнівством національних, патріотичних і абсолютних цінностей; становленні громадянина-патріота України, готового самовіддано захищати й розбудовувати її як унітарну суверенну незалежну демократичну правову соціальну державу» [1, с.9].

Виховна система національно-патріотичного виховання, як доводить О.Кіян, «упродовж життя має трансформуватися в надійні способи формування особистості з кращими моральними якостями, відповідними формами поведінки, гуманістичним ціннісним світоглядом і системним критичним мисленням, здатної засвоювати цілеспрямовано здобуті знання, аналізувати, синтезувати, узагальнювати циркулюючу вільну інформацію, давати об'єктивну оцінку явищам і подіям, розрізняти факти й думки, правду й неправду, протистояти ворожим ідеологічним впливам, робити моральний вибір, приймати людинодоцільні рішення» [4, с.47].

В. Кульчицький вважає, що «інтегруючою основою національної системи виховання є спільне історико-географічне походження, мова, культура, традиції, які визначають єдність поколінь і сприяють формуванню громадянина-патріота» [5, с.88]. Система національно-патріотичного виховання, як обґрунтовує у своїх працях А.Загородня, покликана утверджувати українську державність та сприяти формуванню патріотизму на прикладах героїчної боротьби українського народу за ідеали свободи та національні цінності» [3, с.121].

Реалії сьогодення наповнюють національно-патріотичне виховання особливим сенсом і змістом. Його провідну мету В.Кульчицький визначає як «формування в молоді громадянської відповідальності, яка припускає добровільний вибір поведінки, що відповідала б певній соціально значущій меті, на здійснення якої спрямовані зусилля держави» [5, с.86].

При цьому, необхідно акцентувати, що у виховній роботі необхідно враховувати, що розвиток сучасної дитини, школяра, студента відбувається одночасно у трьох реальностях. Перша - об'єктивна повсякденна

реальність, яку не можна змінити. Її потрібно прийняти, спробувати зрозуміти та пристосуватися до неї, одночасно намагаючись уникнути її гостро негативних проявів.

Друга - суб'єктивна реальність, яку можна на якийсь час створити спільно, за взаємною згодою, реалізуючи в ній ті потреби та ідеальні романтичні пориви, які не реалізовані у повсякденному житті.

Третя - віртуальна реальність: Інтернет створив нову систему здобуття знань, можливість комунікації через соціальні мережі, що суттєво змінює процес набуття особистістю тих ціннісних орієнтацій, естетичних норм і правил, якими вона керується у відносинах з батьками, друзями, однокласниками, колегами. Створюється ілюзія їхнього різноманіття і вільного вибору. Відтак, важливо подолати неузгодженість життєвих реалій вихованців та педагогічних цілей, методів і засобів. Провідною концептуальною ідеєю виховання має бути формування у вихованців досвіду вироблення свого особистісного знання, власної думки, своєї концепції миру та світогляду. Технологічно означена ідея може бути реалізована через побудову особистісно ствердної ситуації у системі життєтворчості дитини. Життєво ствердні ситуації несуть у собі спонукальну і орієнтовну основу поведінки, звернені до мотиваційно-особистісних регуляторів поведінки, зумовлюють становлення внутрішнього світу дитини, базуються на діалозі та спільній діяльності педагога та вихованця. О.Кіян зазначає, що «у сучасному вихованні відбувається перехід від регулюючих функцій спеціальних педагогічних умов і вимог, системи виховних заходів до організації особистого соціального досвіду у процесі створення виховних ситуацій, що потребують від учнів виявлення особистісного ставлення, здійснення відповідальної соціальної дії, формування особистісного соціального досвіду» [4, с.46].

Співзвучною до наведеної є позиція Н.Бондаренко, яка стверджує, що «російсько-українська війна змінила парадигму й орбіту національно-патріотичного виховання – від словесно-споглядально-абстрактного до активного, дієвого, співпричетного» [1, с.8].

Така взаємодія, виражається, з одного боку, у здатності педагогів спрямовувати думки, почуття та вчинки вихованців, а з іншого, - у готовності останніх добровільно дотримуватися вказівок та порад у процесі залучення їх до історичного досвіду людства, до системи соціальних зв'язків, у сформованості позитивного емоційно-особистісного ставлення до цілей і засобів виховного впливу. Але педагог не може обмежуватися абстрактно сформульованими цілями виховання, а має уточнювати їх стосовно конкретних вихованців, конкретних умов їхнього розвитку та реальних життєвих ситуацій.

У контексті сказаного О.Кіян зауважує, що «патріотичні якості учнів формуються у процесі їх власної життєдіяльності і залежать від тих відносин, які зумовлюють цю діяльність» [4, с.46].

Особистісно-орієнтоване виховання (про яке, по суті, йде мова) має за філософсько-психологічну основу звернення до індивідуальної свідомості особистості, життєвого досвіду, індивідуального творчого потенціалу. Метою особистісно-орієнтованого виховання є розвиток особистісних структур свідомості (цінностей, смислів, відносин, здібностей до рефлексії, саморегуляції), суб'єктних властивостей (автономності, самостійності, відповідальності та ін.) та індивідуальності учнів, а результатом – становлення цілісної людини, здатної бути суб'єктом свого життя, історії, культури. Особистісно-орієнтоване виховання стимулює вихованців до самостійного вирішення власних життєвих проблем у нестабільному, невизначеному кризовому соціумі і забезпечує ціннісно-смісловий розвиток вихованців, у результаті якого вони формують життєві позиції і смисли, стають зрілими суб'єктами культури, історії, власного життя, здатними до самоорганізації та самоврядування. Реалізується таке виховання на засадах особистісно-діяльнісного підходу, в центрі якого – особистість, визнання її індивідуальності, інтелектуального й морального потенціалу, права на повагу, самоцінності; забезпечення можливостей для вибору пріоритетних шляхів розвитку, формування власного, особистісного досвіду.

Ще одним базовим поняттям особистісно-діяльнісного підходу є «діяльність», яка розуміється як активна взаємодія з навколишньою дійсністю, під час якої суб'єкт діяльності свідомо і цілеспрямовано змінює світ і самого себе. Сьогодні, коли інформація стає стратегічним ресурсом розвитку суспільства, очевидно, що знання і сформований на їхній основі досвід, потребують постійного оновлення. Це передбачає зміну пріоритетів у постановці освітніх завдань: в результаті навчання та виховання повинна формуватися готовність студентів до роботи із сучасними засобами масової інформації та здатність оновлюватися з метою самостійного набуття знань. Звичайно, предметні знання, навички та вміння завжди будуть актуальні, тому що вони є засобом розвитку мислення. Однак у нових умовах знання, навички та вміння не можна вважати метою та головним результатом навчання: вони є лише засобом для досягнення цілей.

Сучасна освіта переживає період переходу від освіти, спрямованої насамперед на "засвоєння всього обсягу знань, накопичених людством", до освітнього процесу, під час якого формується особистість, здатна до самовизначення та самореалізації, і до процесу забезпечення цілісності громадянського суспільства та верховенства закону.

Ефективність національно-патріотичного виховання забезпечується в тому випадку, якщо акценти ставляться на формування у студентів активної життєвої позиції, творчо-перетворювального підходу до всіх явищ соціального та природного середовища, шанобливого ставлення до культурно-історичної спадщини України, захисників Вітчизни. Ефективна виховна парадигма має передбачати активне входження здобувачів освіти у процес вирішення як особистісно-, так і соціально значущих проблем; вони стають суб'єктами розширення пізнавальної бази шляхом освоєння предметних, міжпредметних, морально-оцінних знань. Розширення кола особистісно-значущих проблем і пізнавальної бази, що забезпечують об'єктивну оцінку молоддю українських національних цінностей, є важливою передумовою формування їхньої патріотичної свідомості та активної патріотичної позиції.

Висновки. Отже, основою сучасної виховної парадигми має бути національно-патріотичне виховання, яке є провідним засобом формування громадянського суспільства, зміцнення єдності і цілісності держави. Патріотизм як інтегративна якість особистості є однією з найбільш значущих, вічних цінностей, властивих усім аспектам життя суспільства і держави, найважливішим духовним надбанням особистості, який характеризує вищий рівень її розвитку та проявляється у активно-діяльній самореалізації на благо України. Відповідно, реалізація ідей національно-патріотичного виховання як основоположного напрямку виховання на сучасному етапі боротьби українського суспільства за свою незалежність вимагає створення продуктивного освітнього середовища як найважливішого педагогічного засобу досягнення особистісних результатів, орієнтованих на виховання громадян-патріотів; обґрунтування педагогічних умов національно-патріотичного виховання; конкретизації результатів виховної роботи.

Сучасна виховна парадигма має бути спрямована на виховання: - національної самосвідомості (знання історії та культури; підтримка української мови як ключового елемента національної ідентичності, її популяризація серед молоді та зміцнення статусу у суспільстві); - громадянської відповідальності (виховання молоді в дусі активної участі в громадському житті країни, у формуванні майбутнього суспільства через участь у політичних процесах, виборах, волонтерських рухах тощо); - патріотизму та любові до Батьківщини (підвищення гордості за досягнення країни, символи держави (прапор, герб, гімн), а також за видатних особистостей, які внесли вагомий вклад у розвиток нації; формування готовності до захисту країни в разі потреби); - суспільної згуртованості та толерантності (розуміння багатонаціонального суспільства); - інноваційності та креативності (впровадження новітніх методик та технологій у

процес національно-патріотичного виховання, використання інтерактивних форм навчання, соціальних мереж, онлайн-курсів для залучення молоді; розвиток навичок критичного мислення, що дозволяє молоді аналізувати інформацію і протистояти пропаганді чи маніпуляціям).

Така виховна парадигма спрямована на виховання відповідальних громадян, які шанують свою країну, знають свою історію, і водночас є відкритими до світу та готовими до його викликів.

Література:

1. Бондаренко Н. В., Косянчук С. В. Національно-патріотичне виховання у контексті сучасних викликів: методичні рекомендації [для вчителів, методистів, авторів програм і підручників, науковців, викладачів, студентів закладів професійної й вищої освіти, управлінців, політиків]. Київ: Фенікс, 2022. 64 с. С. 24–28

2. Гонський В. Патріотизм як основа сучасного виховання та ідеології держави: студії виховання. Рідна школа. 2001. № 2. С. 9–14.

3. Загородня А. Сучасне розуміння патріотичного виховання молоді. Теорія та методика управління освітою. 2013. Вип. 10. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ttmo_2013_10_11

4. Кіян О. Національно-патріотичне виховання засобами художньо-мистецької освіти в умовах воєнного стану: сучасний аспект. Молодий вчений, 2023. №8 (120). С. 43-48.

5. Кульчицький В. Й. Роль національного виховання у формуванні особистості громадянина. Вісник Житомирського державного університету. Педагогічні науки. Вип.61. 2012. С. 85-89.

6. Малиношевський Р. В. Діяльність інституту проблем виховання НАПН України в умовах воєнного стану. Вісник Національної академії педагогічних наук України. № 4 (1). Режим доступу: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4131>.

7. Огієнко О. І. Тенденції розвитку освіти дорослих у скандинавських країнах: монографія. Суми: Елада. 2008. 444 с.

8. Сисоєва С. О., Соколовська І. В. Проблеми неперервної професійної освіти: тезаурус наукового дослідження. Київ: Видавничий Дім «ЕКМО». 2010. 117 с.

9. Хамська Н., Полянська К., Ковальчук Ю. Патріотичне виховання студентської молоді в умовах воєнного стану. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія, 2023. № 75. С. 56-62.

10. Філософія: словник термінів та персоналій / В. С. Бліхар та ін. Київ: КВ. 2020. 274 с.

11. Філософський енциклопедичний словник /НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди / голов. ред. В. І. Шинкарук. Київ: Абрис, 2002. 742 с.

References:

1. Bondarenko, N. V., Kosianchuk, S. V. (2022). Natsionalno-patriotychne vykhovannia u konteksti suchasnykh vyklykiv: metodychni rekomendatsii [dlia vchyteliv, metodystiv, avtoriv prohram i pidruchnykiv, naukovtsiv, vykladachiv, studentiv zakladiv profesiinoi y vyshchoi osvity, upravlyntsv, politykiv] [National-patriotic education in the context of modern challenges: methodical recommendations [for teachers, methodologists, authors of programs and textbooks, scientists, teachers, students of professional and higher education institutions, managers, politicians]. Kyiv: Feniks [in Ukrainian].

2. Honskyi, V. (2001). Patriotyzm yak osnova suchasnoho vykhovannia ta ideolohii derzhavy: studii vykhovannia [Patriotism as the basis of modern education and state ideology: education studies]. *Ridna shkola - Native school*, 2, 9–14 [in Ukrainian].

3. Zahorodnia, A. (2013). Suchasne rozuminnia patriotychnoho vykhovannia molodi [Modern understanding of patriotic education of youth]. *Teoriia ta metodyka upravlinnia osvity - Theory and methodology of education management*, 10. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/ttmuo_2013_10_11 [in Ukrainian].

4. Kiian, O. (2023). Natsionalno-patriotychno vykhovannia zasobamy khudozhno-mystetskoï osvity v umovakh voiennoho stanu: suchasnyi aspekt [National-patriotic education by means of artistic education in the conditions of martial law: a modern aspect]. *Molodyi vchenyi - Молодий вчений*, 120, 8, 43-48. [in Ukrainian].

5. Kulchytskyi, V. Y. (2012). Rol natsionalnoho vykhovannia u formuvanni osobystosti hromadianyna [The role of national education in the formation of a citizen's personality]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnogo universytetu. Pedagogichni nauky - Bulletin of Zhytomyr State University. Pedagogical sciences*, 61, 85-89. [in Ukrainian].

6. Malynoshevskiy, R. V. (2022). Diialnist instytutu problem vykhovannia NAPN Ukrainy v umovakh voiennoho stanu [The activities of the Institute of Problems of Education of the National Academy of Sciences of Ukraine in the conditions of martial law]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pedagogichnykh nauk Ukrainy - Bulletin of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine*, 1, 4. Retrieved from: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4131>. [in Ukrainian].

7. Ohienko, O. I. (2008). Tendentsii rozvytku osvity doroslykh u skandinavskykh krainakh [Trends in the development of adult education in the Scandinavian countries]. Sumy: Elada [in Ukrainian].

8. Sysoieva, S. O., Sokolovska, I. V. (2010). Problemy neperervnoi profesiinoï osvity: tezaurus naukovoho doslidzhennia [Problems of continuing professional education: thesaurus of scientific research]. Kyiv: Vydavnychi Dim «EKMO» [in Ukrainian].

9. Khamska, N., Polianska, K., Kovalchuk, Yu. (2023). Patriotychno vykhovannia studentskoï molodi v umovakh voiennoho stanu [Patriotic education of student youth under martial law]. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnogo pedagogichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Serii: Pedagogika i psykholohiia - Scientific notes of Mykhailo Kotsyubynskiy Vinnytsia State Pedagogical University. Series: Pedagogy and psychology*, 75, 56-62 [in Ukrainian].

10. Blikhar, V. S. (2020). Filosofiia: slovnyk terminiv ta personalii [Philosophy: a dictionary of terms and personalities]. Kyiv: KV [in Ukrainian].

11. Shynkaruk, V. I. (2002). Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk [Philosophical encyclopedic dictionary]. Kyiv: Abrys [in Ukrainian].